

terminované mnohými životními i sociálními faktory. Štěstí je současně závislé i na vědomí člověka, na jeho osobní představě o smyslu a cíli života. "Tato definice podle A. Fazika obsahuje všechny potřebné základní aspekty: filozofický — univerzální postoj člověka; etický — mravní uspokojení, sebehodnocení, cíl života; psychologický — emocionální prožívání radosti; sociologický — sociální determinovanost; ideologický — úroveň uvědomění. Marxisticko-leninská definice štěstí akcentuje objektivní kritérium hodnocení života a činnosti jedince z hlediska společenských zájmů.

Po vymezení pojmu štěstí přechází A. Fazik ve své práci ke třem velmi konkrétním otázkám lidského štěstí v dnešním třídně rozděleném světě. Především se zabývá otázkou blahobytu. Rozlišuje utopické a reálné předpoklady blahobytu, porovnává současný kapitalismus a socialismus i odraz socialistických společenských přeměn ve vědomí člověka. Zde i v dalších kapitolách se autor často odvolává na sociologické výzkumy a polemizuje s maloměstskými představami konzumní společnosti. Kapitola vyúsťuje ve výklad perspektiv socialismu na základě dokumentů XXIV. sjezdu KSSS a XIV. sjezdu KSČ i ekonomické integrace RVHP. „Socialismus,“ píše A. Fazik, „to jsou skutečné, a ne iluzorní perspektivy člověka. Jsou obsaženy v samotné povaze socialismu, v procesu jeho pohybu a přetváření skutečnosti. Z participace na tomto přesvědčení pramení štěstí každého z nás“ (s. 162).

V další kapitole řeší autor cesty humanizace práce v podmínkách socialistické společnosti. Vychází zde z Marxova pojetí odcizené práce, její reality v soudobém kapitalismu a zcela protikladné reality socialistické společnosti. Tato kapitola je angažovanou odpovědí autora na zatemňovací pokusy některých teoretiků 60. let u nás, pro něž byl pojem odcizení trojským koněm pro pomlouvání socialismu.

Třetí a nejkonkrétnější problém řešený v recenzované práci jsou předpoklady manželského a rodinného štěstí. Autor zde velmi citlivě objasňuje otázky lásky a manželství, manželství a rodiny, rozporů v manželství a jejich řešení i vážnou problematiku rozvodů. Právě zde vrcholí umění autora vyjádřit málo slovy mnoho, nezatežovat čtenáře zbytečnými čísly, doslova rozumově i citově působit na čtenáře silou vybraných slov a argumentů. Manželské a rodinné štěstí vyznívá tedy v knize jako vyústění úsilí člověka o štěstí vůbec, jako základní předpoklad šťastného života socialistického člověka.

Práce A. Fazika O lidském štěstí bez iluzí je dobrým nakladatelským činem. Volbou tematiky i jejím zpracováním zařadil se autor mezi ty pracovníky vědy, výzkumu a publicistiky, kteří dnes nebojárně a angažovaně rozvíjejí naši marxisticko-leninskou filozofii a sociologii v duchu linie XIV. sjezdu KSČ. Na této cestě nepostupujeme bez překážek, bez chyb. S tím větší radostí vítáme každý

úspěšný pokus řešit jednotlivé problémy v třídním, stranickém duchu marxismu-leninismu. A v tomto směru je Fazikova monografie o štěstí dobrou a poctivě odevzdanou prací. Lze si jen přát, aby autor v rozvíjení dané tematiky dále pokračoval.

Karel Bláha

Naučno-technická revoluce a osobnosti socialistického rozvoje v sovremennoj epoche (Vědeckotechnická revoluce a zvláštnosti společenského vývoje v současné epoše)

Moskva, Izdatelstvo Moskovskogo universiteta 1974.

Podstata, obsah, zákonitosti průběhu a společenské i lidské souvislosti vědeckotechnické revoluce byly z různých aspektů analyzovány v řadě sovětských prací. Z nejvýznamnějších uveďme např. knihu N. V. Markova *Vědeckotechnická revoluce: analýza, perspektivy, důsledky* (Moskva 1972), sborník *Vědeckotechnická revoluce a společenský vývoj* (Moskva 1972), kolektivní dílo zpracované v československo-sovětské spolupráci *Člověk — věda — technika* (Praha — Moskva 1973), publikaci *Vědeckotechnická revoluce a společnost* (Moskva 1973) a další.

K těmto významným pracím přibyla v roce 1974 kniha *Vědeckotechnická revoluce a zvláštnosti společenského vývoje v současné epoše*. Práce na ní probíhala paralelně s přípravou knihy *Vědeckotechnická revoluce a společnost*, autorský kolektiv obou knih je prakticky tenýž. Snahou autorů bylo vytvořit dvě vzájemně se doplňující práce, které by při zachování monografické celistvosti a samostatnosti obou knih rozebraly širší okruh problémů a prohloubily jejich analýzu. V recenzované práci je věnována největší pozornost metodologii výzkumu sociálních důsledků vědeckotechnické revoluce, konkrétní analýze jejich kvalitativních rozdílů v podmínkách kapitalismu a socialismu a širšímu výzkumu změn charakteru a obsahu práce v důsledku vědeckotechnické revoluce v socialistické společnosti.

Kniha je členěna do deseti kapitol: I. Zvláštnosti vztahu přírodního a společenského v podmínkách vědeckotechnické revoluce. II. Vědeckotechnická revoluce a zvláštnosti vývoje výrobních sil soudobé společnosti. III. Vědeckotechnická revoluce a problémy řízení vědecké a technické činnosti v socialistické společnosti. IV. Vědeckotechnická revoluce a růst role komplexního výzkumu při řešení otázek výstavby komunismu. V. Metodologické problémy výzkumu důsledků vědeckotechnické revoluce. VI. Vědeckotechnická revoluce a zvláštnosti jejich sociálních důsledků za kapitalismu. VII. Vliv vědeckotechnické revoluce na charakter a strukturu práce v podmínkách socialistické společnosti. VIII. Změny sociálně psychologických charakteristik práce v podmínkách vědeckotechnické revoluce. IX. Vědeckotechnická revoluce a problémy rozvoje osobnosti. X. Třídní podstata buržoazní teorii společenského vývoje v podmínkách vědeckotechnické revoluce.

Ve většině definic vědeckotechnické revoluce je zdůrazněn její univerzální bezprostřední či zprostředkovaný dopad. Hovořit o důsledcích vědeckotechnické revoluce znamená tedy vlastně chápat radikální změny v nejrůznějších oblastech života společnosti v souvislosti s procesem vědeckotechnické revoluce. Tento široký rozsah problematiky nutně vyžaduje věnovat zvláštní pozornost *metodologickým otázkám výzkumu důsledků vědeckotechnické revoluce*. Všimněme si proto podrobněji jednoho z významných přínosů recenzované knihy, kterým je právě příspěvek I. A. Kozikova k této otázce, zařazený jako V. kapitola.

Autor příspěvku v úvodu podotýká, že bez rozboru důsledků vědeckotechnických převratů ve všech aspektech nelze komplexně vytvářet prognózu vývoje a použít systémové metody při zkoumání sociálních jevů. Nelze ani hovořit o vědecky fundované prognóze, nebere-li se zřetel na rozporný charakter důsledků vědeckotechnického rozvoje. Jejich předvídaní je složitý problém – jak účinně bude využíváno přínosů vědeckotechnické revoluce, to je otázka ekonomické, politické i ideologické prestiže našeho společenského systému. Navíc „zatím není možné určit čas významných objevů či vynálezů, ukázat všechny perspektivní sféry jejich použití, a tím méně potenciální důsledky jejich realizace“ (s. 118). Složitost úkolu spočívá i v tom, že důsledky vědeckotechnické revoluce jsou krajně různorodé a jejich působení má konkrétní historický charakter.

Obsah a strukturu celého výzkumu důsledků vědeckotechnické revoluce nastiňuje I. A. Kozikov v těchto bodech:

1. Návrh metodologie výzkumu a obsahu konkrétní historické analýzy sociálních důsledků vědeckotechnické revoluce v úrovních dvou protikladných systémů.

2. Teoretická analýza (s použitím faktického materiálu) rozporné povahy vědeckotechnické revoluce jako jednoty pozitivních a negativních důsledků.

3. Konkrétní analýza komplexu příčin různých důsledků, dialektiky jejich vztahů a jejich historické úlohy v epoše přechodu od kapitalismu k socialismu a ke komunismu.

4. Charakteristika různých důsledků vědeckotechnické revoluce ve vztahu ke specifickým faktorům a sférám (přírody, člověka, společnosti), jejich jednoty a vzájemného působení.

5. Klasifikace důsledků vědeckotechnické revoluce podle různých hledisek.

6. Analýza forem dialektického vztahu rozporných důsledků vědeckotechnické revoluce.

7. Stanovení teoretických a praktických úkolů vyplývajících pro boj s negativními důsledky vědeckotechnické revoluce i adekvátní zhodnocení metod, prostředků a forem organizace tohoto boje, způsobu myšlení, obsahu činnosti vědců a techniků v podmínkách vědeckotechnické revoluce v odlišných společenských systémech.

Nejobecnější klasifikaci důsledků vědeckotechnické revoluce pro člověka provádí autor podle tří systémů vztahů, jichž je člověk při tvorbě a užití vědy a techniky subjektem (a zároveň objektem): důsledky přírodní (vznikající jako výsledek snahy lidí ovládnout přírodu), společenské (vyvolané výrobní technickou činností lidí v systému sociálních vztahů, ve společenské povaze člověka a v jeho sociálním prostředí), lidské (vznikající působením vědeckotechnických prostředků na způsob jeho chování).

Tuto klasifikaci doplňuje autor ještě rozlišováním důsledků podle faktorů, které je ovlivňují. Za *objektivně obecné* považuje důsledky podmíněné působením nespolečenských faktorů (přírodním prostředím, objemem výroby atp.). Zde jsou vyjmenovány např. rozpory mezi růstem tempa a objemu výroby a hranicí možností seberegulace přírody, mezi tempem růstu objemu informací a omezeností prostředků jeho zvládnutí, mezi růstem tempa společenského života a zaostáváním psychofyziologické adaptace člověka atd. Tato skupina „objektivně obecných“ důsledků vědeckotechnické revoluce koresponduje do určité míry s „vědeckotechnickou revolucí v užším slova smyslu“, jak ji charakterizuje práce *Člověk – věda – technika*.

S povahou společenského zřízení je těsně spjata druhá skupina důsledků vědeckotechnické revoluce – důsledky *objektivně specifické*. Jsou vyvolány spojením vědeckotechnické revoluce s podmínkami určité společenské formace, a proto zásadně odlišné za kapitalismu a socialismu. „V socialismu,“ podotýká autor, „se objektivně neprojevují negativní specifické důsledky vědeckotechnické revoluce dané povahou společenského zřízení. Je však nutno uvážit, že příčinou takových důsledků v socialismu může být i takový objektivně specifický faktor, jakým je působení zastaralých, přežitých konkrétních forem nebo prvků organizace a řízení výroby, které nejsou již s to (materiálně ani morálně, technologicky ani vědecky) stimulovat činnost lidí k tvorbě a aplikaci nové techniky v souvislosti s novými kritérii za socialismu“ (s. 130).

Subjektivně specifické důsledky vědeckotechnické revoluce jsou důsledky vyvolané subjektivními příčinami. I ony jsou „konečkonců podmíněny charakterem existujícího zřízení, jež se odráží v poznání lidí“. Za kapitalismu je to např. falšování zboží, skrývání negativních aspektů určitých spotřebních předmětů či nových chemických materiálů atp. Ale i za socialismu se mnohdy setkáváme např. se snahou plnit ekonomické ukazatele za každou cenu, bez ohledu na následky, plynoucí např. z výroby bez použití čistících zařízení, s produkcí nekvalitních výrobků nedodržením technologického postupu atd. Na příkladu důsledků tohoto druhu ukazuje Kozikov důležitost změny, resp. rozšíření kritérií, kterými jsou posuzovány výsledky výroby a užívání nové techniky, o momenty celospolečenské, dlouhodobé užitečnosti.

Dalším hlediskem při analýze negativních

důsledků vědeckotechnického rozvoje je hledisko časové — podle něho Kozikov rozlišuje důsledky současné, důsledky projevující se v blízké a posléze ve vzdálené budoucnosti. V tomto členění navrhuje obohatit dosavadní běžné a perspektivní plány a prognózy o složku zkoumající možnosti negativního působení v nich obsažených inovací. V Engelsově duchu zde hovoří i o přímých a nepřímých důsledcích vědeckotechnické činnosti a dále o důsledcích neodvratných, částečně neodvratných a kompenzovatelných. Takovéto klasifikace podle Kozikova „ukazují nemístnost tvrzení o obecném překonávání negativních důsledků vůbec a abstraktních soudů o tom, že škodlivé důsledky vědeckotechnického rozvoje se kompenzují jeho důsledky pozitivními, že samotným rozvojem vědy a techniky se vytvářejí prostředky k jejich odstranění“ (s. 131).

Boj s negativními důsledky vědeckotechnické revoluce (jako jsou vznik nových obecných chorob i chorob z povolání, rostoucí napjatost životního rytmu, narušení emocionální sféry, silící odklon člověka od přírody, ochuzení atmosféry a biosféry atd.) je nesrovnatelně těžší než řešení technických problémů souvisejících s využitím pozitivních přínosů vědeckotechnické revoluce. V tomto boji je nezbytný komplexní přístup, tj. respektování nejružnějších faktorů — přírodních, ekonomických, psychofyzických, psychologických atd. — stejně jako využití možností vědeckotechnického prognózování. Pro naznačený přístup má zvláštní teoretický i praktický význam klasifikace důsledků vědeckotechnického rozvoje podle charakteru jejich vztahu a mechanismu vzájemného působení. Kozikov předkládá toto členění:

1. Pozitivní a negativní důsledky vědeckotechnického rozvoje se projevují současně (např. pevnost a rychlost elektrického svařování a současně jeho škodlivé důsledky na zrak; výroba elektriny ve vodních elektrárnách a přírodní a sociálně ekonomické ztráty vzniklé jejich vybudováním, atd.).

2. Mezi pozitivním a negativním důsledkem není zjevná spojitost, negativní působení je časově zpožděno, kryje se s působením jiných faktorů (vztah různých druhů techniky a chorob z povolání).

3. Stejně prostředky mají v různých způsobech vývoje a užití pozitivní či negativní důsledky (např. výroba a použití antibiotik jako účinného léku proti řadě nemocí vedla ke vzniku nových, k tomuto léku necitlivých virů).

4. Pozitivní důsledek v závislosti na kvantitě přerůstá v negativní (vibrace v malém měřítku jako lék, ve větším škodí).

5. Negativní důsledek se objevuje ve vícenásobném užití technického prostředku pro získání důsledku pozitivního, např. nahromadění škodlivých látek v těle, přibývajících po malých, neškodných dávkách, tzv. „kumulativní efekt“. V mnoha oblastech se teprve zkoumají konkrétní mechanismy jeho projevů.

6. Pozitivní, resp. negativní důsledek vystupuje jako jediný možný, jeho působení je pod-

míněno podstatou sociálně ekonomického zřízení (použití atomové energie s cílem vytvářet nebo ničit materiální hodnoty).

7. Stupeň působení negativních důsledků na člověka je úměrný různým cílům a podmínkám využívání techniky (práce dělníků u pásu a u poloautomatů v podmínkách socialistické a kapitalistické výroby).

8. Negativní efekt je dlouhodobou výslednicí vývoje různých odvětví, jež přináší jednotlivé efekty pozitivní — např. možnost vzniku tzv. „skleníkového efektu“ v atmosféře.

Uvedená dělení jsou jistě diskutabilní, v některých případech jde o skupiny nesrovnatelné co do důležitosti, chybí konkrétní ukazatele, postrádáme i pokus o obsahový výčet nejdůležitějších sociálně ekonomických důsledků vědeckotechnické revoluce (jaký je podán například v práci *Člověk — věda — technika*).

Je však třeba ocenit úsilí, jež autor (a autoři některých dalších příspěvků knihy) věnoval snaze ukázat důležitost rozboru i negativních důsledků vědeckotechnické revoluce a boje proti nim. Jejich zjišťování a překonávání hraje významnou roli v dialektice vědeckotechnické revoluce v podmínkách socialismu a je jedním ze zdrojů a hybných sil společenského vývoje.

Uvedená členění negativních důsledků vědeckotechnického rozvoje je po úpravě a doplnění možno použít jako podklad k prohloubení vědeckotechnických, ale i sociálních prognóz. Paralelně s jejich analýzou je však třeba i stanovit společenské cíle jednotlivých prognózovaných etap, jež jsou komplexně obsaženy v požadavcích formování a rozvoje socialistického životního způsobu.

Na závěr bychom chtěli poznamenat, že i v socialistických podmínkách vedou někdy negativní vlivy vědeckotechnického rozvoje na prostředí a životní podmínky člověka k určitým projevům pesimismu nebo dokonce technofobie. Je však nutno vidět, že příčinami těchto záporných důsledků často není „přetechnizovanost“, ale právě naopak, nedostatečný stupeň rozvoje vědy a techniky, nutnost vyrovnat se s některými zděděnými problémy, s problémy počáteční fáze spojování vědeckotechnické revoluce s přednostmi socialismu.

Jiří Sliva

A. N. Veličko a V. G. Podmarkov: Sociolog na predpriatiji (Sociolog v podniku)

Moskva, Moskovskij rabočij 1973, 168 s.

Knihy vychází z předpokladu, který je aktuální i u nás, totiž že současné podmínky rozvoje socialistického hospodářství vyžadují vědecký přístup k analýze a řízení sociálních procesů v podniku. V souvislosti s tím se u nás, právě tak jako v Sovětském svazu, organizují sociologické služby, stále se rozšiřuje sociologický výzkum.

V knize najdeme podrobný rozpis úkolů podnikového sociologa, popis problémů a metod konkrétních sociologických analýz a doporučení, jak na základě těchto analýz a vý-